
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

EGY KÖNYV TANULSÁGAI

Szeli István: *Nyelvhasználatunk etikája*. Nyelvművelő füzetek. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985

Ritka különleges élményem volt annak idején a *Híd*ban Szeli István *Nyelvhasználati etikánk* c. előadásszövege, mert rég olvastam ennyire kritikus, de ugyanakkor egyetemesebb szempontokból kellőképpen meg is alapozott véleményt nyelvhasználatunk mai állapotáról, és ennek az állapotnak alapvetően a ferde nyelvtudatban, a társadalom téves, hamis vagy egyszerűen csak nemtörődöm etikai hozzáállásában gyökerező okairól.

Ami nyelvállapotunk látéletét illeti, különösen fontosak azok a megállapítások, hogy nem ismerjük eléggé nyelvünk szellemét, műveltségünk teljes állományát; nyelvi ismeretszintünk vésszesen süllyed, nyelvi érték-tudatunk fenyegetően pusztul; az egyre szaporodó „jelentésbeli elmozdulások, megingások, szédületek” fokozatosan kirekesztenek bennünket nyelvünk egyetemességéből, s számunkra aktív részét: itteni nyelvhasználatunkat lassan-lassan provincializálják. Ahogy többhelyütt megkísérletem megnevezni: nyelvhasználatunk valóságában sajátos dichotómia kezd megrögződni. A szerbhorvát nyelvvel élők megállapodott, egyezményes szóhasználatával ellentétben mindennapi öngazgatási, közéleti, munkahelyi életünkben nyelvünk egyfajta kötél-táncosként egyensúlyozik egy „hivatalos”, de a tömegek körében egyezményessé még nem fejlődött nyelvhasználat és egy házi, privát, ahogy Szeli István mondja: „magánjáró”, ahogy én nevezem: „makarónis” frazeológia között. Lényegében nincs kialakult egyezményes, „standard” s egyszersmind helyesnek elfogadható közéleti magyar nyelvünk, hogy a szakmák nyelvéről ne is beszéljünk.

A helyzet leküzdése felé mutató gondolatok közül a nyelvi párhuzamosság, a kontrasztivitás, az eltérések tudatosítását és az ezen nyugvó folyamatos és rendszeres nyelvi továbbképzést, a nyelvben való mindennapos megújulás követelményét, a tudatos és átgondolt innovációt tartottam különösen fontosnak a *Híd*-beli cikkben.

Ez a füzetecske, amely a Forum nagy úrt betölteni hivatott új szorozatában jelent meg, lényegében filozófiailag, szociológiailag, „etikailag” mélyíti el és terjeszti ki a *Híd*ban előadott gondolatokat, inkább a lát-lelet tudományos alátámasztására helyezve a súlyt. A tanulmány tudományosabb lett, de ezáltal vélhetőleg a folyóiratbelinél is kisebb olvasótábor fogja figyelmére érdemesíteni. Ez pedig megint csak azt eredményezi, hogy ezekben a kérdésekben továbbra is megmaradunk azoknak a szűk körében, akik nagyjából eddig is azonos etikai állásponton voltunk és vagyunk, legföljebb csak a konkrét gyakorlatban mutatkoznak közöttünk különbségek. Szemléletesen szólva: *egyértünk*, bár vannak közöttünk, akik ezt így mondják: „*egyezzünk*”. Akiket meg leginkább illette ez a kérdés, azok mint csökevényre tekintenek rá, legkevésbé sem fogja megindítani őket a nyelvállapotunk fölötti aggodás.

Az evidens, hogy az etikai befolyásolásnak intézményes alapokon kell nyugodnia, s a főnnálló intézményes keretek alkalmas kiaknázása irányába mutató megoldásokat magunknak kell megtalálnunk, nehogy az „intézményes nyelvbomlasztás”-nak — ahogy a tanulmány *Híd*-beli változatában írja a szerző — majdnem beláthatatlan következményei legyenek. Kivált, ha tudjuk, hogy a nyelv ügye körüli egykori társadalmi pezsgés pangásba ment át. Célravezető lenne tehát intézményekben gondolkodva, gyakorlati tennivalókra levezetve kitűznünk a mai, bár más társadalmi körülmények között főnnálló, de nem kevésbé áldatlan helyzet áthidalásának irányait, feladatainkat, normatívumainkat. Igaz, hogy nem a tünetet, hanem az okot kell kezelni. Csakhogy az okok semlegesítése, kiküszöbölése is csak intézményes szervezésben lehet hatékony.

A hétköznapi ember igen elnézően tekint a szerbhorvát nyelvi elemek direkt beszűkítésére. Súlyosbítja a helyzetet, hogy (műszaki) értelmiségünk a saját hivatása szakterületén többnyire nem érzi semmi szükségét annak, hogy tanult mestersege fogalmait saját anyanyelvi kifejezőképességével is meg tudja nevezni. Lefordítják ugyan némelyek a fogalmakat, de mi sül ki ebből? (Az oszlovna banka *általános bank*, a poslovna banka *üzleti bank*, az újságban pedig hétről hétre ismétlődik a hirdetésekben az *alapbank és az ügyviteli bank*; közigazdaszaink nyelvében „alapeszköz” az *állészköz* — oszlovno sredstvo —, a „reprodukción” vagy „újratermelési anyag” pedig szinte sosem *alapanyag*; az eszközöket „kiválasztják”, a terveket „előlátják”.) Természetes tehát, hogy nem szabad csak a — különben sem becsült fordítókra meg, ahogy Szeli István mondja, a lektorokra hártanunk anyanyelvünk provinciális elferdüléseinek helyes irányba terelését. Ez minden nyelvhasználó mindennapi természetes ügye kell hogy legyen. Ezért bármennyire helyesek is a nyelv dolgaiban való eszmei állásfoglalásaink, a fősorakoztatott problémákkal nap mint nap szembesülő gyakorló nyelvhasználónak sokkal praktikusabb tanácsokra lenne szüksége. A fordító munkájában ütközik ki leginkább a nehézség, hogy egy idegen gondolkodásmód termékét a

célnyelv szellemének sérelme nélkül kellene áttenni a másik nyelv közegebe, hogy olybá hasson, mintha eredetileg is e nyelvben gondolkodva fogalmazták volna meg. Csak az ő kezét sokkal jobban köti a forrás, mint a spontán megnyilatkozóét, aki saját gondolatait önti szavakba, mondatokba, az anyanyelvi gondolkodás sémáiba.

Baj, hogy nem állnak rendelkezésre egyezményes álláspontokat képviselő források. Nagyszótárunk nagy úrt töltött be annak idején, de a társadalom fejlődése éppen a hétköznapi közéleti használatban legérinthetebb részét tette nagy részben elavulttá. Az új alkotmánnyal, a társult munkáról szóló törvénnyel bevezetett új terminológia a magyarban jól-rosszul a szótár megjelenése után szilárdult meg. Az időközben köz-zétett öngazgatási szótár erősen alkalmi jellegű kiadványnak sikerült, megoldásai nincsenek eléggé egyeztetve, hiányzik belőle a kellő alapos-ság. A magyar nyelvet nagy tömegek körében használó intézmények úgyszólván egymástól független terminológiát alkalmaznak. Laponként más a frazeológia, más a szerkesztésmód a tartományi szervezetek, szer-veket, kamarák, bíróságok magyar közleményeiben, más minden egyes községben, de e községeken belül is más a közigazgatásban, mint az ér-dekközösségekben és mint a politikai szervezetekben.

Községenként hozzá nem értők alakítják a nyelvet. Így állandósul az *intézkedés* helyén a „méret” (mera), a *hozzászólás* helyén a „vita” („vitámban elmondtam”), az *aktus* helyén az „akta”, az „ügyirat”, a *minden, összes, teljes általános egyetemes* helyén az „össz” („össz törekvések”), a *mind... , mind* páros kötőszó helyén az „úgy... , úgy”, az alanytalan „azt írja az anyagban”, a névutóismétlést elhagyó „ez az időszak alatt”, az „inszisztírozás”, az „inícirázás”, az „urgírozás”, az „angazsálódás” stb. stb. Mit kellene tenni? Több szöszedetet, füzetet, szótárt kellene kiadni regionális különösségeinkről, természetesen szilárd álláspontokkal. Az eddigi irodalom összefoglalásaként ki lehetne adni egy jugoszláviai magyar nyelvművelő kézikönyvet vagy szótárt, hogy könnyebben hasznosíthatók legyenek Kossa János könyvei s a valamikori Nyelvművelő kisebb-nagyobb közleményei. Ehhez persze előzetes egyeztetésre, állásfoglalásra lenne szükség, hogy rögzíthessük azt, amiben jelen pillanatban maradéktalanul meg tudunk egyezni. Mindenekelőtt egymás közt kellene egységre jutnunk nekünk, nyelvünkért felelőseknek: a tudomány, a sajtó, a pedagógia, az irodalom, a fordítási gyakorlat embereinek, majd egységes álláspontunkkal intézményesen föllépni, hogy mindenkivel megértessük, hogyan kell viszonyulni a nyelvhasználat kérdéseihez: a nyelvhez való viszonynak milyen a kívánatos etikája.

Szeli István könyvecskéjének tehát ez a tanulása: a felelős intézményeknek késedelem nélkül hozzá kell látniuk a hamis etikai alapállás módszeres és hatékony megváltoztatásához.

TURI Gábor